

Христина Косило,

аспірант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Khrystyna Kosylo,

Postgraduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.011.32(477.8)

КОНЦЕПЦІЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Г. ВРЕЦЬОНИ ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

CONCEPTION OF LABOR EDUCATION IN PEDAGOGICAL HWRITAGE OF H. VRETSYONA AND V. SUKHOMLYNSKY

У публікації, опираючись на аналіз архівних матеріалів науково-педагогічної творчості Григорія Врецьони та вибрані твори Василя Сухомлинського, робиться спроба розкрити наукові підходи вчених-педагогів XIX-XX століття до проблеми трудового виховання школярів.

Ключові слова: трудове виховання, школяр, духовність, культура, громада, фізична праця.

In the publication, based on analysis of archival materials, scientific and education work of Hryhoriy Vretsytyna and selected works of Vasil Sukhomlynsky, the author makes an attempt to uncover scientific approaches scientists, teachers nineteenth and twentieth century on actual problems of labor education students.

Keywords: labor education, child, student, spirituality, culture, community, physical labor.

В публікації, опираючись на аналіз архівних матеріалів науково-педагогічного творчості Григорія Врецьони та вибрані твори Василя Сухомлинського, здійснюється спроба розкрити наукові підходи вчених-педагогів XIX-XX століття до проблеми трудового виховання школярів.

Ключевые слова: трудовое воспитание, школьник, духовность, культура, общество, физический труд.

Постановка проблеми. Трудове навчання є важливим, дидактичним процесом, на результативність якого впливають різноманітні чинники, вагомим з яких є професійна готовність і обізнаність вчителя трудового навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На розкриття сутності даної проблеми, наукових понять вказують у своїх дослідженнях відомі педагоги, психологи, такі як Жан-Жак Руссо, Я. Коменський, В.О. Петровський, М.Б. Ханін, С.М. Шабалова, Г.І. Щукіна, В.Сухомлинський та ін. Стан суспільно-економічних відносин в Україні XIX ст., зумовлював потребу, крім читання, письма, закону Божого, у викладанні практичної механіки, землеробства і садівництва. Дітям селян і робітників давались основні відомості з окремих ремесел. Головна мета такого навчання – підготовка працівників для виконання певного виду робіт у господарстві. Друга половина XIX ст. була ознаменована в Україні появою нових типів шкіл, розширенням змісту освіти, активізацією громадсько-педагогічного руху і поширенням практики поєднання загальноосвітньої та трудової підготовки учнів. Саме це ознаменувало собою початок перетворення елітарної школи книжної науки на всенародну школу життя і праці, трудову школу. Однак, незважаючи на певні успіхи у цій справі, саме відсутність власної державності та слабкий економічний розвиток спричинили відставання України у становленні системи трудової підготовки молоді у порівнянні з іншими європейськими країнами.

Мета статті: на основі аналізу науково-теоретичних джерел, робимо спробу виокремити спільні ідеї трудового виховання Г.Врецьони і В.Сухомлинського та розкрити їх педагогічний погляд на проблему трудового виховання шкільної молоді.

Виклад основного матеріалу та аналіз отриманих наукових результатів. Головним завданням у галузі трудового виховання автори ідеї розвитку національної школи: Г. Врецьона, Я. Чепіга, П. Холодний, С. Русова, В. Сухомлинський – вважали виховання в учнів глибокої любові до праці, поваги до людей праці, ознайомлення з основами сучасного їм виробництва, формування трудових умінь, сприяння усвідомленому виборі трудової діяльності [9, 336-338]. Якщо Я. Чепіга пропонував більше часу відвести ручній праці – «головному рушію розумового розвитку», передумові гармонійного формування людини, і в «Азбуці трудового виховання, він утверджував тезу про вирішальне значення ручної праці у вихованні дітей, її роль у фізичному та інтелектуальному розвитку особистості, первинній профорієнтації дитини [3, 84] то П. Холодний вважав, що

вивчення ручної праці у школі можливе, однак у завдання школи не входить вивчення того чи іншого ремесла на виховальні можливості для школи в області виховання волі, і під цим оглядом праця в різних формах повинна вступити в школу» [1, 21].

На думку видатної освітянки С. Русової важливе значення має те, «як ми організуємо працю дітей: насамперед треба, щоб вона була для них цікавою, викликала і своїм процесом, і призначенням цікавість; щоб матеріал був цілком під силу дітям, робота керувалась дитячою творчою думкою, супроводжувалась деякою нашою технічною допомогою; щоб вона не затягувалася на довгий час або стомлювала дитину» [8, 54]. Ідеї національного виховання у справі трудового гарту підростаючих поколінь висувались і освітянським діячем середини XIX ст., Г. Врецьоною. Саме він вважав освіту головним чинником поступу нації, гарантом того, що вона зайняла місце серед цивілізованих народів. Оцінюючи під цим кутом зору тодішню школу, він гостро критикував стан освіти і виховання в ній, намагався обґрунтувати необхідність її докорінного реформування, вважаючи, що в педагогічному процесі пріоритетним завданням школи має бути виховання. Виконати свою місію, на його думку, може тільки школа національна, навчання в якій має бути обов'язковим для дітей шкільного віку. Він зазначав: «Основним принципом діяльності школи має бути принцип народності, а виховання – організоване на основах християнської моралі. Вона має бути захищеною від впливів будь-якої партії, готувати дітей до життя, організувати свою діяльність спільно з церквою, батьками і громадськістю, важливе місце в її програмі має займати трудове навчання і виховання» [3, 34-36]. За його переконанням, школа повинна бути гуманною, демократичною, в центрі якої є «особистість учня, яку необхідно розглядати як активного учасника педагогічного процесу» [3, 37]. Саме у цих поглядах відображені як національні традиції у вихованні підростаючих поколінь, так і погляди передових європейських педагогів того часу.

Відомо, що всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти людина отримує лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною і фізичною культурою вона досягає високого ступеня культури праці. Трудова культура включає не тільки досконалість практичних умінь і навичок, майстерність, досягнуту внаслідок виучки, вмілого керівництва працею з боку старших, але й визначає місце трудової діяльності в духовному житті людини, інтелектуальну насиченість і повноту, моральне багатство, громадську цілеспрямованість трудової діяльності.

На думку Г. Врецьони, «кожна людина лише тоді приходить до найвищого ступеня розвитку, коли у вповні освіченому тілі замешкає вповні образований дух, бо і вчений, коли свого високого знання в теорії не може використати у практиці, є так само однобічно сформований, як і практик, який своїм практичним справам, своїм фізичним трудам не може надати теоретичного доведення» [2, 14]. Тому для гармонійного розвитку людини треба, підкреслював він, щоб тіло і дух розвивалися рівномірно й рівночасно. Це твердження мусить бути в майбутньому метою народної школи, котра, щоб того досягти, мусить прийняти й фізичну працю, яка дасть можливість якісно виконати вимогами до тогочасного закону про освіту, що вимагає: виховувати дітей морально-релігійно; розвивати їхню духовну діяльність; підготувати їх до життя.

Акцентуючи увагу на знанні праці для виховання школярів, Г. Врецьона наголошував, що народна школа має, крім виховання духу дитини, дбати про розвиток фізичних сил і цього можна досягти тоді, коли виховання і навчання пов'язані з грою і заняттям, об'являються як заохочення до діяльності, а фізична праця ведеться як предмет. Фізична праця, на думку педагога, повинна давати дітям загальну вправу почуттям до розуміння світу і в елементарний спосіб виправляти руки до служби народові. Вона має допомагати фізичному розвитку і уможливити використання теоретично засвоєного, а все це з метою гармонійного виховання і з метою підготовки основи для фахового виховання.

Поки нема навчальних програм із фізичної праці, треба вибрати найбільш відповідні вікові роботи, щоб ускладнювати їх від нижчих класів до вищих.

Цікавим, на нашу думку, є запропонований Г.Врецьоною перелік робіт, які мали б виконати учні за час навчання в школі: укладання штабок, плетіння паперовими стяжками, витинання і вирізування, в'язання штабок і т.п., а далі – плетіння соломою, вербиною, очеретом і ликом, зшивання книжок, робота з товстим папером, виготовлення квітів.

На фізичні роботи треба виділити хоч дві години на тиждень. Учителем має бути спеціаліст (іспитований учитель), а частина робіт нехай входить в його тижневе навантаження. Далі автор вказує на необхідність підготовки вчителів до праці в учительських семінаріях та залучення дівчаток-школярок до роботи з дітьми в дитячих садках [2, 17].

А щоб дійти в чомусь до досконалості, зауважив педагог, треба довгого і терпеливого намагання – треба і робити, і зроблене поправляти, і роботу повторювати; чого не зробить талант, того досягне сильна воля і витривалість. «Людині треба невтомно трудитися і працею ставати корисним для себе та своїх ближніх, бо генії з неба не падають, а мудримі і досконалими не народжуються. І щоб бути терпеливим в очікуванні результатів своєї праці, треба бути передовсім веселого духа, бо веселість, як свіжий вітерець, оживляє душу охотного робітника» [1, 105-106].

Суттєвою ознакою у педагогічній спадщині Г. Врецьони є думка, що школяра треба сприймати як активного учасника виховного процесу, а педагогічною засадою школи має бути виховання людини. Важливе місце в навчанні й вихованні він відводив фізичній праці, розглядаючи її не лише як щось таке, що допоможе дитині

знайти собі місце в «дорослому» житті, а й як не замінимий засіб гармонійного розвитку особистості. Вимагаючи перенести ідеї Ф. Фребеля в народну школу, педагог писав, що за сучасних умов лозунгом роботи в ній має стати клич: «Через працю – до поступу» [1, 105-106].

Щоб зрозуміти суспільне значення праці зауважив Г. Врецьона, дитина повинна відчути, що без праці не можна жити, що праця дає радість, повноту духовного життя. Тому треба прагнути, щоб праця увійшла в духовне життя кожної людини ще в молодшому віці, бо у трудовому процесі яскраво, наочно, розуміло для дітей розкривається суспільне і творче значення праці, переконує їх у тому, що вони беруть участь у створенні матеріальних цінностей, честі, гідності; праця входить в її духовне життя [5, 306-307].

Для дітей молодшого шкільного віку основним видом діяльності і способом пізнання оточуючого світу є гра. Виходячи з того, що у грі так як і у праці діти між собою найщиріші, у них формуються товариська взаємодопомога, увага, Г. Врецьона вважав їхню гру та працю основними засобами морального виховання.

Золотими дарами природи, справжнім скарбом людини називав учений розум, очі й руки, а матір'ю щастя – працю. Тому радив, виховуючи молодь, звертати увагу на те, щоб вона ставала здатною до тривалої праці, котра видається тим легшою, чим охочіше її виконують. Праця, на його думку, має бути для людини другою натурою, а все життя – одним робочим днем.

Об'єктивність, правдивість та довготривалість актуальності педагогічних ідей та концепції трудового виховання Г. Врецьони проглядається у педагогічній творчості видатного українського педагога В.О. Сухомлинського. Практично на ціле століття пізніше у своїй Павлівській середній школі, за тридцять три роки педагогічної та наукової праці, В.О. Сухомлинський довів і підтвердив, що ідеї трудового виховання виголошені у науково-педагогічній спадщині Г. Врецьони є актуальними і мають право на реалізацію у сучасному навчально-виховному процесі. Зокрема перегукується думка обох вчених з питань поєднання інтелектуальної та фізичної праці як засобу трудового виховання. Так, на думку В.О. Сухомлинського, «однією з найсильніших спонук до фізичної праці є важливість задуму цієї праці, поєднання зусиль розуму і рук... ми прагнемо до того, щоб будь-яка справа мала у своїй основі творчий задум, здійснення якого стимулювало б інтелектуальні сили дитини» [5, 307].

Порівняння принципів трудового виховання школярів Г. Врецьони та В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що головний з них був принцип єдності праці і багатогранного духовного життя.

На думку В. Сухомлинського будь-яку працю дитини треба розглядати в тісному зв'язку з усім її духовним життям. «Людина живе не самою працею. Радощі праці відкриваються перед нею лише тоді, коли їй доступні також інші радощі, культурні цінності та духовні блага – художня література, музика, живопис, спорт, подорожі по рідному краю. Саме ці блага і цінності допомагають їй глибше осмислити і пережити творчість, творення» [5, 309].

На його думку школа повинна добиватися того, щоб навчаючись, опановуючи знання, школярі створювали матеріальні цінності. «Поряд з працею, безпосередньо пов'язаною з навчанням велике значення має праця, основна мета якої – виховати моральні якості людини, дати кожному учневі радість, щастя суспільної праці, почуття гордості громадянина» [5, 309-314]. Цієї виховної мети досягають тим, пише В. Сухомлинський, що учні створюють матеріальні цінності великого суспільного значення. Однією з основних передумов психологічної підготовки молодшого покоління до праці він вбачав у тому, щоб просту працю на полі або на фермі молодь не сприймала тільки як застосування фізичних зусиль, а добиватися такого співвідношення роботи рук і думки, щоб фізична праця приваблювала юнаків і дівчат як сфера духовного зростання, вдосконалення.

На думку В. Сухомлинського, планувати трудову діяльність доцільно так, щоб учні протягом тривалого часу боролися за одержання матеріального результату в майбутньому, щоб у цій боротьбі переборювалися труднощі, щоб час цієї боротьби став певним етапом у духовному житті.

Одночасно, Г. Врецьона стверджує, що для досягнення мети у навчальному процесі потрібно будити, зміцнювати і утримувати зацікавлення дітей, яке має бути першою і останньою справою в кожному предметі. «Зацікавленість – то стан душі, який спочатку має вкоренитися в грудях самого вчителя, який буде будити і підтримувати його у своїх вихованцях [4, 26-27].

Але для реалізації цього в практичній діяльності необхідно звернути увагу на добір навчального матеріалу.

При цьому, зазначає Г. Врецьона, належить враховувати, щоб дітям подавали поняття та переконливі знання і навчали певних чеснот, відповідно їх віковим особливостям. «Для цього потрібна велика правдивість вчителя, який має добре розмірковувати над тим, як має бути підібраний навчальний матеріал, щоб він виконував виховну роль» [4, 57-58].

Провідною думкою педагогічної концепції Г. Врецьони була необхідність матеріальної винагороди школярів. Він вважав, що за фізичну працю, оплачену учням потрібно здійснювати дуже обережно та об'єктивно. Доцільно, щоб подяка за фізичну трудову діяльність зводилась до винагород у вигляді екскурсій, поїздок, і в меншій мірі націлювала учнів на звання грошових винагород. З цього приводу і В. Сухомлинський пише, що «в одних випадках матеріальні результати розподіляються між людьми, в інших вони за своїм характером взагалі не можуть бути предметом споживання. Учні створюють цінності, які є предметом індивідуального споживання (хліб, овочі, м'ясо), і цінності, що належать усьому суспільству (родючий ґрунт, ліс), тому у трудовій діяльності підростаючого покоління два види праці – безплатна і оплачувана. Плануючи співвідношення цих двох видів праці, доцільно орієнтуватись на глибинні зміни у суспільстві, де люди отримують дедалі більше життєвих благ із суспільних фондів споживання і незалежно від їх особистої праці. Питома вага таких благ у житті дітей

незрівнянно більша, ніж у дорослих, і це покладає на нас, вихователів, велику відповідальність. «Тому наше завдання довести до свідомості учнів трудову цінність цих благ, що їх вони дістають від суспільства безкоштовно» [7, 317-318]. Разом з тим, як Г. Врецьона так і В. Сухомлинський у своїх трактуваннях підкреслюють думку про те, що для старшокласників, велике виховне значення має й індивідуальна оплата, особистий заробіток. Отримуючи індивідуальну оплату за свою працю, вони вносять її до сімейного бюджету, що трактується як важлива умова виховання почуттів обов'язку перед батьками. Ці твердження, концепції трудового виховання учнів обох педагогів залишаються актуальними і сьогодні, коли іде мова, що загальноосвітня школа має ставити за мету дати учням професійну підготовку. «Закінчивши школу, учень повинен лише орієнтуватись в головних галузях виробництва і мати вміння та навички, які полегшують свідомий вибір спеціальності» [7, 318]. Важливим шляхом трудового виховання учнів В. Сухомлинський вбачав у гуртковій роботі, саме в ній глибоше реалізуються прагнення учнів до інтелектуальної насиченої праці, до єдності роботи думки і рук. «Тут, стверджує В. Сухомлинський, трудові і розумові інтереси інтенсивніше диференціюються, кожний учень заглиблюється в певну галузь знань. І дуже важливо, щоб вибіркового інтересу до науки поєднувався з високою культурою праці» [7, 357].

Майже століття раніше з цього приводу Г. Врецьона наголошував: «Не повинно у нас бути школи, де б діти бездельничали цілими годинами і відвикали від трудів, але після кожного словесного навчання нехай слідує практичне його використання» [5, 28]. Не оминув педагог і питання про те, як має бути пов'язана робота народної школи з потребами сільського господарства «Виходячи з головного завдання школи і віку дітей, вона має діяти заохочуючи опосередковано на учнів» [5, 18-19].

Результати дослідження педагогічних ідей видатних педагогів XIX-XX століття Г. Врецьона та В. Сухомлинського, дають можливість узагальнити їхні наукові погляди на трудове виховання і зробити наступні **ВИСНОВКИ**:

- до практичних умінь і навичок, якими оволодівають учні, слід підходити не тільки із шкільного, навчального, а й з широкого життєвого погляду;
- кожна праця має мати зв'язок з теоретичним навчанням, а матеріали і знаряддя праці повинні бути дешевими, і ні в якому разі не шкодити здоров'ю дітей;
- фізичну працю у школі слід розглядати не лише як засіб вибору місця в майбутньому житті, але й як незамінний засіб гармонійного розвитку особистості та зацікавленості до фізичної праці;
- виховна роль фізичної праці залежить від того, що і як робить людина своїми руками, як процес праці пов'язаний з ходом думки працюючого;
- від глибини мисленого проникнення в суть виконуваної роботи залежать і такі сторони мислення, як розумовий експеримент, а також спільна діяльність уяви і мислення.

Г. Врецьона та В. Сухомлинський глибоко володіючи теоретичними і практичними здобутками європейської і вітчизняної педагогічної науки, української народної педагогіки, у своїх працях заклали науково-теоретичні основи національної школи, проклали шлях для створення концептуальних основ національної освіти і виховання.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що науково-практична спадщина цих педагогів до теперішнього часу не втратила своєї цінності і при творчому використанні може стати важливим джерелом ідей у подальшій розбудові системи національної освіти і виховання в сучасній незалежній Україні.

1. Врецьона Г. Праця і витривалість / Г.Врецьона // Газета шкільна. – 1879. – Ч.14. – С.105-106.
2. Врецьона Г. Тілесна праця як средство виховання / Г.Врецьона // Шкільна Часопись. – 1884. – Ч. 13-17. – С. 32-37.
3. Врецьона Г. Реформи шкільної установи для народних шкіл / Г.Врецьона // Шкільна часопись. – 1880. – Ч. 5. – С. 34-36.
4. Врецьона Г. Воспитуюча наука / Г.Врецьона // Шкільна Часопись. – 1881. – Ч. 9. – С. 26-27; С. 57-58.
5. Врецьона Г. Ретельність в школі і поза школою / Г.Врецьона // Газета шкільна. – 1879. – Ч.10. – С. 28-29.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В.Сухомлинський // Т.4. – К.: Вид-во Радянська школа, 1976. – С. 306-316.
7. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В.Сухомлинський // Т.4. – К.: Вид-во Радянська школа, 1976. – С. 317-318; С. 357-358.
8. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С.Русова. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – С. 54.
9. Степанова Л. Українська педагогіка середини XIX ст. Про ручну працю як самостійний шкільний предмет / Л.Степанова // Ідеї національного виховання в українській психолого-педагогічній науці XIX-XX ст. : зб. наук. праць. – Коломия: «Вік», 1997. – С. 136-239.